

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В ОБЛІКУ

У статті з'ясовано основні аспекти відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з розрахунками електронними грошима, що є основним видом розрахунків для суб'єктів електронної комерції. За результатами дослідження визначено існуючі підходи до відображення електронних грошей в обліку, особливості законодавчого регулювання при використанні таких грошей, а також дано рекомендації для полегшення використання нового виду розрахунків, який дасть можливість кількісного та якісного їх збільшення.

Ключові слова: електронні гроші, бухгалтерський облік, електронний гаманець, платіжна система, зобов'язання.

Вступ. Електронні гроші все частіше використовуються для розрахунків між суб'єктами господарювання поряд зі звичайними грошовими коштами. При цьому якісною перевагою електронних грошей є їх можливість реалізувати дві вимоги розрахункових процесів – миттєвість здійснення розрахунку та відсутність регіональних обмежень у їх проведенні. Визначальну роль у розповсюдженні розрахунків електронними грошима відіграє швидкий розвиток електронної комерції, яка є результатом впровадження розробок інформаційно-комунікаційних технологій. Цей вид комерції є способом ведення господарської діяльності, за якого всі (або більшість) господарські процеси/операції (реалізація, реклама, маркетинг, гарантійне обслуговування, вилучення виручки та ін.) здійснюються в електронному вигляді у мережі Інтернет на основі відповідних комп'ютерних програм.

Усі процеси, що відбуваються у сфері електронної комерції, потребують коректного відображення в системі бухгалтерського обліку. Проте на сьогодні вони є практично не дослідженими. Удосконалення положень організації та методики бухгалтерського обліку електронних грошей, як нового специфічного об'єкта обліку, дозволить поліпшити оперативне управління фінансовими ресурсами суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями бухгалтерського обліку безготівкових розрахунків у цілому займається незначна кількість вітчизняних науковців: О.А. Шевчук, Н.В. Дубенко, С.П. Поліщук. Проте проблемні питання бухгалтерського обліку, контролю та аналізу розрахунків електронними грошовими коштами залишаються осторонь наукових досліджень, що і призводить до виникнення реальних проблем на практиці у відповідних підсистемах системи управління суб'єктом господарювання.

Метою дослідження є вивчення економічної сутності електронних грошей, визначення особливостей розрахунків з використанням таких коштів та удосконалення методичного підходу до облікового відображення електронних грошових коштів суб'єкта господарювання.

Результати дослідження. Електронні гроші – платіжний засіб, який сміливо можна вважати винаходом ХХІ сторіччя. До появи такого платіжного засобу спонукали: розвиток інформатизації суспільства, збільшення частки інтернет-торгівлі в загальному торговельному обороті, скорочення затрат часу на проведення розрахунків, навіть – анонімність такого типу платежів.

При впровадженні електронної комерції в господарські процеси підприємства всі розрахункові операції починають відбуватися в електронному середовищі з використанням електронних грошей. Саме цей інструмент розрахунків дозволяє швидко та безпечно здійснювати оплату таких найбільш розповсюджених у мережі Інтернет видів товарів, робіт, послуг та сервісів:

- замовлення в Інтернет-магазинах;
- інформаційні Інтернет-видання (засоби масової інформації, фахові, тематичні, періодичні видання);
- послуги зв'язку через комунікаційні системи, наприклад Skype;
- послуги реклами (розміщення реклами в мережі Інтернет; мається на увазі діяльність самих рекламних агентств);
- послуги фінансового характеру (операції на біржах, інвестиції у НУІР-фонди, зокрема Forex Club, Forex4you, Kf-forex.ru та інші);
- інформаційні та довідкові послуги (платні пошукові послуги);
- цифрові товари (програмні продукти різних напрямів використання, книжки, методики, програми, відео/аудіо);
- інтернет-аукціони;
- розробка веб-сайтів, послуги їх супроводження, оплата доменних імен, хостингу (надання дискового простору для розміщення веб-сайтів на веб-сервері) тощо.

Сьогодні українці можуть продавати та купувати товари, переказувати кошти за допомогою таких систем, як WebMoney, "Яндекс.Деньги", RBK Money, E-Gold, LiqPay, Z-Payment, Paypal, Liberty Reserve, Moneybookers тощо [4]. Розвиток ринку електронних грошей є свідченням еволюції вітчизняного бізнесу, його поступового наближення до світових стандартів. Але широкому застосуванню електронних платіжних засобів в Україні перешкоджають певні труднощі.

По-перше, це правове регулювання, яке не встигає за стрімким розвитком відносин у цій сфері, та законність обігу електронних платіжних засобів в Україні.

Електронні гроші слід відрізнити від таких засобів платежу, як дисконтні карти, картки автозаправних станцій, квитки для проїзду в транспорті, які приймаються для оплати винятково їхніми емітентами [3].

Лідером за обсягом використання електронних грошей є система «ГлобалМані». За даними НБУ на сьогодні за узгодженими правилами випуск електронних грошей здійснюють: ВіЕйБі Банк (система е-гроші – Максі), Фідобанк (МонеХу) і Ощадбанк (ГлобалМані) [1].

Вибір конкретного виду електронних грошей залежить від багатьох факторів: чи здійснюються розрахунки в межах однієї країни, чи пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю суб'єкта господарювання; наявність пунктів поповнення рахунків електронних грошей (електронних гаманців) та пунктів обміну умовних одиниць тієї чи іншої платіжної системи; зручність користування, наявність служби підтримки, швидкість реагування розробників системи на виникнення збоїв процедури розрахунків та інші.

Для України електронні гроші – це новий платіжний засіб. З технічної точки зору такі розрахунки вже успішно здійснюються українськими компаніями, а ось бухгалтери, що їх обліковують – губляться у здогадках, як це правильно зробити. Головна проблема полягає у тому, що розуміти під електронними грошима: засоби платежу – такі, як готівкові чи безготівкові кошти, акредитиви, депозити тощо чи грошові зобов'язання, як, наприклад, право вимоги боргу.

Зокрема, І.Ф. Радіонова електронні гроші відносить до форми «банківські рахунки або депозитні гроші» [11] і розуміє під ними не паперові гроші.

В.Г. Мельничук відносить такі платіжні засоби до складу «неповноцінних грошей», але одночасно до цієї форми відносить також і паперові готівкові гроші [6, с. 64]. Паперові гроші – неповноцінні гроші, які замінюють повноцінні (з дорогоцінних металів). Спочатку паперові гроші обмінювалися на золото, а їх випуск був пов'язаний із величиною золотого запасу держави, але вже на початку ХХ ст. більшість країн світу припинили їх обмін на золото [6, с. 66 – 67].

Електронні гроші відносяться також до сучасних неповноцінних кредитних грошей за формою «депозитні гроші». До цієї ж форми відносяться традиційні (чекові) депозити. У цьому джерелі дається таке визначення грошей: – «це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто як загальний еквівалент». Електронні гроші також відповідають цьому визначенню і є аналогом безготівкових коштів.

Д. Савчук розкриває сьогодишню позицію ДПСУ – останні не можна вважати грошми [6], аргументуючи це п. 291.6 ст. 291 Податкового кодексу України: «Платники єдиного податку першої – третьої груп повинні здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) виключно в грошовій

формі (готівковою та/або безготівковою)», підтримуючи таку позицію – розрахунки за допомоги електронних грошей не є розрахунками у грошовій формі. У свою чергу автор апелює до такого твердження: електронні гроші є зобов'язаннями, але й готівку та безготівкові кошти за їхньою юридичною природою теж можна вважати зобов'язаннями. Перші є безумовними зобов'язаннями Національного банку України, а другі – зобов'язаннями банків перед клієнтами.

Низка авторів схиляється до думки обліку нових платіжних засобів у складі зобов'язань, зважаючи саме на визначення, дане у Положенні про електронні гроші в Україні: електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент особами, і є грошовим зобов'язанням емітента [9].

У той же час представник аудиторської компанії «Аудит-Альянс» Т.Горячун розкриває протилежну позицію і пропонує обліковувати електронні гроші на додатковому субрахунку до рахунку 33 «Інші кошти» (наприклад, субрахунок 335 «Електронні гроші»). У випадку, коли зазначені платіжні засоби надходять до агента на підставі агентського договору, що не передбачає переходу прав власності на кошти, для обліку електронних грошей рекомендується використовувати позабалансовий рахунок (наприклад, рахунок 033), на якому вести облік таких коштів за номінальною вартістю [2].

Гадаємо, що питання віднесення електронних грошей до складу безготівкових коштів – це лише питання часу. З кожним роком електронні гроші все більше набирають форми трансферабельності, що, відповідно, забезпечить їм широкий спектр розрахунків між контрагентами.

Оскільки купівельна спроможність нових засобів платежу потенційно є необмеженою, їх природа характеризується як грошова. Електронним грошам властиве внутрішнє протиріччя – з одного боку, вони є засобом платежу, з іншого – зобов'язанням, яке підлягає виконанню у звичайних не електронних грошах [12].

Питання, пов'язані з випуском, обігом і погашенням електронних грошей в Україні, регулюються Положенням про електронні гроші в Україні, затвердженим постановою Національного банку України від 04.11.2010 р. №481. Згідно з Положенням учасниками правовідносин, пов'язаних з використанням електронних грошей в Україні, є емітент – особа, яка здійснює випуск електронних грошей і бере на себе зобов'язання з їхнього погашення [8].

В Україні емісію електронних грошей, їх обслуговування здійснюють виключно банки і тільки в гривні. Поняття «платіжний засіб» міститься у ст. 192 Цивільного кодексу України, ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів» [10] і пов'язане з визначенням гривні – грошової одиниці України як єдиного законного платіжного засобу. Тобто, платіжний засіб існує у формі грошової одиниці. Національний банк України зазначає, що законодавством розмежовано поняття «електронний платіжний засіб» та «електронні гроші». Так, пунктом 1.14 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів» [10]

встановлено, що «електронним платіжним засобом» є платіжний інструмент, що надає його держателю можливість за допомоги платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю засоби та ініціювати їх переказ. Платіжний інструмент є засобом певної форми на паперовому, електронному або іншому носії інформації, що використовується для ініціювання переказів. До платіжних інструментів належать документи на переказ і електронні платіжні засоби. Разом з тим, згідно зі ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів» [10], електронні гроші – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формах.

Згідно з вимогами [10] електронні гроші випускаються в обмін на готівкові або безготівкові кошти іншими, ніж НБУ, банками. Електронні гроші випускаються банком для певного кола суб'єктів (користувачів, торговців, агентів), які погодилися на договірній основі використовувати електронні гроші в розрахунках. У той час гривня, як грошова одиниця України, є єдиним законним платіжним засобом і приймається без будь-яких обмежень на всій території України.

Положенням про електронні гроші в Україні [9] встановлені обмеження щодо сум електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває у розпорядженні користувача: сума електронних грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, не повинна перевищувати 2000 гривень; на пристрої, який може поповнюватися – 8000 гривень.

Передбачено, що фізичні особи мають право використовувати електронні гроші для розрахунків з торговцями за товари, а також переказувати електронні гроші іншим користувачам – фізичним особам. Суб'єкти господарювання мають право використовувати електронні гроші, що отримані виключно в обмін на безготівкові кошти та лише для розрахунків з торговцями за товари в електронному вигляді, придбані на виробничі (господарські) потреби, що виражені в гривнях. Погашення електронних грошей банками для фізичних осіб може здійснюватись як готівкою, так і безготівково, для юридичних осіб – тільки на поточний рахунок.

Поточний рахунок, операції за яким можуть здійснюватися з використанням електронних платіжних засобів, використовується з урахуванням законодавчих обмежень. Кошти з поточного рахунку юридичної особи не можуть бути використані за допомоги електронного платіжного засобу для одержання заробітної плати, інших виплат соціального характеру, розрахунків за зовнішньоторговельними договорами, здійснення іноземних інвестицій в Україну та інвестицій резидентів за її межі. Кошти з поточного рахунку в іноземній валюті юридичної особи можуть бути використані за допомоги електронного платіжного засобу виключно для: 1) одержання готівки за межами України для оплати витрат на відрядження; 2) здійснення розрахунків у безготівковій формі за межами України,

пов'язаними з витратами на відрядження та витратами представницького характеру, а також на оплату експлуатаційних витрат, пов'язаних з утриманням транспортних засобів.

Слід зазначити, що на сьогодні є низка суттєвих невідповідностей у нормативно-правових актах, що регулюють порядок використання електронних грошей як між собою, так і щодо порядку їх обліку. Таким чином, з точки зору бухгалтерського обліку рахунок 335 використовується для відображення інформації про електронні гроші як такі, що записані, тобто зберігаються на електронному платіжному засобі та використовуються суб'єктом господарювання в обмін на безготівкові кошти і лише для розрахунків з торговцями за товари в електронному вигляді, придбані на виробничі (господарські) потреби, що виражені в гривнях. Навіть при безпосередньому придбанні товару за допомоги картки з використанням електронних грошей застосовується субрахунок підзвітних осіб 372, згідно з Інструкцією про застосування Плану рахунків [7], рахунки 30, 31, 33 не кореспондують з рахунками 2-го класу, рахунок 33 не кореспондує з рахунком 64, щоб відобразити ПДВ чи сплату податків. Таким чином, суттєво обмежено використання субрахунку 335.

Жорсткі обмеження стримують розвиток застосування електронних грошей підприємствами в Україні. На сьогодні банки пропонують клієнтам, юридичним особам випуск платіжних карток, які дають доступ до коштів на поточному рахунку (ключ-картка), відкриття корпоративних карток для оплати витрат, пов'язаних з основною діяльністю (купівля товару, розрахунки з постачальниками); представницьких витрат (офіційні прийоми, культурні програми); витрат на відрядження по Україні та за кордон (готель, квитки, оренда авто тощо); господарських покупок (канцтовари, оргтехніка, меблі, бензин тощо). Поповнення може здійснюватись миттєво через Інтернет-банк, готівкою через касу будь-якого банку, через термінали самообслуговування будь-якого банку. Такі картки не обліковуються окремо – в обліку показується лише наявність коштів на рахунку. Суттєву відмінність має застосування WebMoney Transfer – системи миттєвих інтернет-розрахунків. У системі WebMoney підприємство одержує особовий рахунок, усередині якого може існувати необмежена кількість гаманців – спеціальних облікових записів, на яких проводиться облік коштів (титульних знаків) користувача у будь-якій валюті. З юридичної точки зору в цьому разі замість електронних грошей одиницею обліку є права вимоги держателя стосовно боржника, тобто продаж боргових зобов'язань ТОВ «Українська гарантійна агенція» (ТОВ „УГА”), в обліку використовуються рахунки інших дебіторів і кредиторів 377 та 685. Ця система є досить поширеною.

Можна з впевненістю стверджувати, що з позиції бухгалтерського обліку електронні гроші є новим об'єктом дослідження. Існує кілька специфічних властивостей досліджуваного нами об'єкта, які безпосередньо впливають на порядок його відображення в бухгалтерському обліку. Серед них такі:

– електронні гроші генеруються та перераховуються не банківськими установами, а операторами

платіжних систем (до них відносять: розробника, власника, адміністратора електронної системи; організації, що приймають кошти до зарахування для подальшої трансформації у електронні гроші), тобто групою осіб, які в більшості випадків є або фізичними особами, або суб'єктами господарювання, що не належать до фінансово-кредитних установ;

– електронні гроші у зв'язку з наявністю різноманітних платіжних систем мають безліч варіантів умовних валют, які застосовуються окремими суб'єктами електронної комерції.

Отже, доречнішим є відображення електронних грошей в обліку на рахунок 33 "Інші кошти" як окремого виду грошових коштів суб'єкта господарювання. Тому доцільно ввести до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [7] окремий субрахунок до рахунку 33 "Інші кошти": 335 "Електронні грошові кошти". Також слід передбачити можливість ведення на підприємстві аналітичного обліку за такими напрямками: за обраною платіжною системою (наприклад, WebMoney Transfer – система миттєвих Інтернет-розрахунків), за умовною валютою електронного гаманця (наприклад, відповідно до системи WebMoney Transfer: U-кошелёк – WMU (гривня), R-кошелёк –WMR (російський рубль), Z-кошелёк – WMZ (долар США), E-кошелёк – WME (євро), B-кошелёк –WMB (білоруський рубль), G-кошелёк –WMG (золото).

Для того, щоб суб'єкту господарювання повною мірою застосовувати всі переваги використання сучасних інформаційних технологій, розвитку Інтернет, необхідно зважати на законодавчі обмеження і застосовувати ті електронні платіжні інструменти, які дозволять уникнути суперечностей в обліку та належним чином організувати розрахунки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар В. Попит на електронні гроші зростає/ В. Гончар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://globalmoney.ua/ru/about/zmi/poput_na_elektronni_gamanci_zrostaie.html
2. Горячун Т. Бухгалтерський облік операцій з розповсюдження електронних грошей / Т. Горячун – 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://audit-alliance.com.ua/buxgalterskij-oblik-operacij-z-rozprovsyudzhennya-elektronnih-groshej/>;
3. Гутгарц К. Електронні гроші як засіб платежу в Україні / К. Гутгарц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.prostobiz.ua/biznes/upravlinnya_biznesom/statii/elektronni_groshe_i_yak_zasib_platezhu_v_ukrayini
4. Електронні гроші в українському інтернеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.knl.ua/spravka_potr.php?id=357&cat=8.
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.1999 р. № 291 (із змінами від 28.10.2011 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0893-99>
6. Мельничук В. Г. Економіка: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. /В.Г. Мельничук, Г. О. Ковальчук, В. О. Огнев'юк. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Навч. книга, 2004. – 368 с.
7. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: затверджена наказом МФУ від 30.11.1999р. № 291.
8. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей: постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. №481: станом на 17.11.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1121-13>
9. Положення про електронні гроші в Україні: затверджене постановою Правління НБУ від 04.11.2010 р. № 481 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>
10. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346.
11. Радіонова І. Ф. Економіка (рівень стандарту, економічний рівень). 11 клас /І.Ф. Радіонова – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – С. 48–49.
12. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: науково-аналітичні матеріали. – Вип. 10 / П. М. Сенищ, В. М. Кравець, В.І.Міщенко, О. О. Махасва, В. В. Крилова, Н. В. Гришук – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень. – 2008. – С. 14.

Висновки. На основі проведеного аналізу чинного законодавства, що регулює порядок використання та обліку електронних грошей, можна стверджувати, що впровадження нового субрахунку 335 «Електронні гроші, номіновані в національній валюті» не вирішило суперечностей у питаннях сутності та обліку електронних грошей. Суворі обмеження для їх використання підприємствами стримують розвиток електронних платежів, ділової активності суб'єктів ринку, зручності та мобільності ведення бізнесу. Вважається, що з часом електронні гроші першої групи можуть витіснити традиційну готівку і чеки, тоді як електронні гроші другої групи замінять кредитні карти в Інтернет-розрахунках. У подальшому необхідно застосувати досвід розвинених країн у формуванні напрямів удосконалення обліку електронних грошей суб'єктами господарювання в Україні.

Для подальшого успішного розвитку електронних грошей в Україні важливим є:

1. Застосування виваженої правової регламентації, спрямованої, з одного боку, на підтримку їхнього розвитку, а з іншого – на запобігання їх використання з метою ухилення від оподаткування та контролю.

2. Подолання певних складнощів з ситуативним перерозподілом суб'єктів ринку і сфер регулювання між регуляторами. Наприклад, зменшивши до розумного поріг входу в «третій дивізіон» банків, Україна задовольнила б попит ринкових ніш на ті продукти, які хоч і перебувають у сфері регулювання центрального банку, але важко народжуються «великими» банками другого дивізіону. А це, окрім електронних грошей, і послуги з приймання малих платежів і виплат, і питання з програмно-технічними комплексами самообслуговування – терміналами, і багато іншого.